

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Ocak 2022

Cilt/Volume: 2022

Sayı/Issue: 1

Türk-İslam Düşünürlerinin Medreseden Mektebe Geçiş Sürecine Dair Görüşleri

The Views of Turkish-Islamic Thinkers on the Transition Process from Madrasah to School

*Pasha Guluzade**

Özet

Türk-İslam coğrafyasında eğitimli bir toplumun oluşturulması sürecinde ilk olarak akla medreseler ve okullar gelmektedir. Uzun yıllar bu coğrafyada eğitimli ve kalifiye eleman yetiştirmede medreselerin etkisi inkâr edilmez bir gerçekliktir. Bir süre sonra her kurumda olduğu gibi medreselerde de sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Eğitim sisteminin temel direği olan medrese artık günün ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir. Bu nedenle dönemin düşünürleri medreselerin modern bir şekilde değiştirilmesi gerektiği görüşünü benimsemeye başlamıştır. Bu yüzden dönemin düşünürleri, Batı okullarını örnek alma konusunu gündeme getirme ihtiyacı hissettiler.

Okullarda dönüşüme nasıl başlanılmalı?

Batılı okul ve eğitim sistemini olduğu gibi mi almalı yoksa sentez mi yapmalıyız?

Düşünürlerin görevi, yukarıda örnek olarak gösterilen bir dizi soruya yanıt bulmaktır. Sonuç olarak, mevcut eğitimli sınıfın çoğu medreselerden mezun olmuştur. Yeni kurumların oluşturulması ve eldekilerin reformu ile Türk dünyasında modernleşme süreci hızlanmıştır. Söz konusu süreçte yeni kurumlar için gerekli personelin yetiştirilmesi önemli bir konu haline gelmiştir. Söz konusu sorunların benzer bir şekilde hâlâ devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu yüzden de Türk toplumunda Batı modeli mekteplerin algılanış tarihine bakmak gerekmektedir. Bu çalışmada, modern düşünürlerin medreseden mektebe geçiş sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri

* Sorumlu Yazar/Corresponding Autor: PhD, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Bakü, e-mail: Pasha.Qulizade@adpu.edu.az, ORCID ID: 0000-0002-0456-0799.

Atıf/Citation: Guluzade, P. (2022). Türk-İslam Düşünürlerinin Medreseden Mektebe Geçiş Sürecine Dair Görüşleri. Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2022 (1), 35-45.

ve bu sorunların çözümü için önerilen fikirler, tarihsel ve felsefi bir bakış açısıyla temellendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Okul, Dönüşüm, Sorun.

Abstract

In the process of creating an educated society in the Turkish-Muslim geography, the first thing that comes to mind is madrasas and schools. The effect of madrasas in nurturing educated and qualified personnel in this geography for many years is an undeniable reality. After a while, problems began to be experienced in madrasas, as in every institution. The madrasa, which was seen as the main pillar of the education system, could no longer meet the needs of the day. Because of that, the thinkers of the period began to adopt the view that the madrasas should be changed in a modern way. For this reason, the thinkers of that period felt the need to bring the issue of taking Western schools as an example.

How to initiate transformation in schools?

Should we take the Western school and education system as it is, or synthesize it?

The main mission of the thinkers was to answer a series of questions exemplified above. As a result, most of the current educated class had graduated from madrasas. With the creation of new institutions and the reform of the existing ones, the modernization process in the Turkish world has been accelerated. In this process, training the necessary personnel for new institutions has become an important subject. It is possible to say that the problems still continue in a similar way. Therefore, it is necessary to look at the perception history of Western model schools in Turkish society. In this study, the views of modern thinkers about the problems they faced during the transition from madrasah to school and the ideas which were offered for the solution of these problems were analyzed in the context of historical and philosophical basis.

Keywords: Education, School, Transformation, Problem

Giriş

Eğitim, devlet kurumlarının işleyişinde belirleyici faktörlerden biri olarak kendini belli etmektedir. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarına kadar özellikle Avrupa'da eğitimin etkileri sadece okullarda, idarelerde ve üniversite gibi kurumlarda değil, ekonomi, ordu ve mahkeme gibi diğer devlet kurumlarında da hissedilmeye başlamıştır. Batı'daki gelişmelerin ve diğer toplumlara üstünlüğünün temel nedeni olarak görülen yeni eğitim sisteminin getirdiği başarılar, Batı karşısında kaçınılmaz olarak bir gerileme dönemine giren Türk-Müslüman toplumunun da ilgisini çekmiştir. Söz konusu ilgiyi daha çok dönemin düşünür ve aydın kesiminde görmek daha kolaydır.

Türk aydınlarına göre bir milletin kalkınması için eğitim çok önemlidir. Bunun için ilim kaynağı üzerine kurulmuş bir ilerleme temeli gereklidir. Bu temelle ilgili 19. yüzyılda birtakım uygulamaların yapıldığını kabul etmek gerekmektedir. Fakat bu bütünü kapsamadığı için istenilen şekilde tamamlanamamıştır. Bununla beraber ziraat ve mülkiye mektepleri açılmıştır. Bazı diplomatik sıkıntılar dolayısıyla bu mekteplerin mükemmel bir şekilde gelişmesinin geciktiğini de vurgulamak gerekmektedir. Ahmet Midhat Efendi'ye göre eğer savaş sorunları ve diplomatik meseleler olmasaydı, bu yolda atılan adımlar bağlamında icraat ve ıslahatların daha fazlasının gerçekleşeceğini görmek mümkün olacaktı (Ahmet Midhat, 2004: 46).

İmparatorluk genişleme döneminde ilim ve teknik alanda Batı karşısında üstünken, manasız bir kanaat ve istiğna duygusuyla bu üstünlüğü kaybetmiştir. Ahmet Mithat'ın geri kalıştaki endişesi, Batı'nın üstünlüğünün Osmanlı toplumu için vazgeçilmez olan birtakım değerleri ezebilme gücüne sahip olmasına ilişkindir (Okay, 2008: 32). Sonuçta yeni değerlerin gelmesi ve mevcut olanla birleşmesi veya onu asimile etmesi söz konusudur. Düşünür de bu gibi durumların önüne geçmek için eğitim sistemi ve okullar üzerine kendi görüşlerini bildirmeyi kendine görev edinmişti. Kol gücünün her zaman geçerli olmadığını kabul eden Ağaoğlu da bilginin önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü kol gücü artık bilim ve sanat karşısında iflas etmiştir. Bu yüzden bilime sahip olan toplumların geliştiğini görmek mümkündür. Türk toplumunun onlara yetişmesi için ilk önce onların üstünlüklerinin ne olduğunu bilmek önemli hale gelmektedir. Kuşkusuz bu da ilimsiz olmayacaktır. Ama bununla beraber ilmi kullanma usulünü de bilmek gerekmektedir. Yoksa boşuna çalışılmış olur (Ağaoğlu, 2004: 107).

Ziya Gökalp'e göreyse modern bir toplum olmanın düşünüş, ilim, felsefe, ahlak, siyaset ve iktisat gibi bazı şartları vardır. Modern bir toplum olmak için müspet ilimlerle düşünmek gerekmektedir. İlim hadiselerin nedenlerini gösterdiği için olayın bizim için iyi veya kötü sonuçlanacağını bilme imkânı sağlamaktadır. Yani ilim bize gayelerimize ulaşmada yol gösteren bir rehber rolünü oynamaktadır (Gökalp, 2009: 27). Kişinin sosyal çevresine uymasını sağlamaya yardım etmek eğitimin hedeflerinden biridir. Yani birey, eğitim sayesinde dil, din, ahlak, hukuk ve

iktisat gibi etkenlerin oluşturduğu değer yargılarıyla bir ahenk oluşturmalı ve sosyal çevreye uyum sağlamalıdır. Gökalp eğitimle ilgili birtakım fikirler ve kurgular ileri sürmüştür. Bu fikirler kısaca gençlere ferdi ve millî ahlakı telkin etmek, Avrupa'dan gelen zararlı görüşleri gençlerden uzak tutmak, zeki gençlerin devlet hesabına Avrupa'da eğitimini sağlamak, bilim adamı olma potansiyeline sahip kişilerin memleket konularıyla ilgili araştırma yapmalarına yardım meselelerini kapsamaktaydı (Erişilgil, 2007: 53).

Kısaca dönemin düşünürleri gerilemenin önüne geçmek ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı koymak için modernleşmenin gerekliliğine inanmışlardı. Bunun için toplumsal bir dönüşümün gerçekleştirilmeliydi. Sürecin iyi bir şekilde sonuçlanması için eğitilmiş topluma ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitimin önemi, okulların durumu, hoca ve öğrenci arasındaki ilişkiler, bilim, fen gibi konularla ilgili tartışmalar başlamıştı. Bu yüzden dönemin düşünürleri mevcut okullardaki sorunlara değinerek bu süreçte nelerin yapılması gerektiğine dair kendi görüşlerini belirtme ihtiyacı hissetmişlerdir.

1. Eğitim Sistemindeki Yetersizlikler

19. yüzyılda Osmanlı aydınları eğitim ve terbiyeyle ilgili özellikle fen ve bilim kaynağı olarak Batı'yı görmekteydiler. Onların eğitim sistemlerinin benimsenmesinin gerekliliği söz konusuydu. Çünkü sadece yeniliği almakla dönüşümün gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştı. Ahmet Midhat Efendi, bunların uygulanması için gereken yardımın alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü mevcut eğitim sistemi, bir anlamda "eti benim, kemiği senin" algısı üzerine geliştirilmişti. Öğrenci ve hoca arasındaki ilişkinin ne kadar dar ve bir anlamda da şiddete yatkın olduğunun göstergesidir. Batı'da ise hocalar öğrencinin kalbine girmeye ve sevgisini kazanmaya çalışıyorlardı. Bu konuda Batı öğretim usulleri ve eğitim sistemi benimsenmelidir (Okay, 2008: 365). Toplumdaki sorunların ve İslam'daki dini ilkelerin doğru bir şekilde yorumlanmadığına kabul eden Ahmed Hilmi de sorunlarla mücadele etmek için eğitimin gerekli olduğunu ve eğitim için bir takım önemli ilkelerin geliştirilmesini belirtmektedir. Bu ilkeler ilmiye sınıfının görevlerinin tayin ve taksimi; medrese sisteminin, yeni okulların metotlarına uygun bir şekilde geliştirilmesi; tedrisatın düzeltilmesi ve nahiyelerin manevi idaresine katılma yetkisi olan özel sınıfların yetiştirilmesinden ibarettir (Uçar, 2008: 131).

Said Halim Paşa sürgündeyken günün terbiye ve talimini eleştirerek, aile ve ahlakın bozulduğunu belirtmektedir. Ona göre seciyesiz, sebatsız, imansız ve umdesiz insanlar yetiştiren bu sistemde amaç adam yetiştirmek değil, sadece malumat vermektir. Ağaoğlu, Said Halim'in özellikle mevcut durumla ilgili eleştirilerinin yerinde olduğunu belirtse de çözüm konusunda herhangi bir şey ileri sürmediğini vurgulamıştır (Ağaoğlu, 2013: 98). Bu bir anlamda dönemin birçok aydınında görülen olağan durumlardır. Genelde düşünür sorunları söylemekte ve bazen Batı sisteminden

örnekler de vermektedir. Fakat kendi toplumu için bir sentez yapma konusunda çekimser kalmaktadır.

İktisadî ve sosyal olaylar çok mühim olmasına rağmen, bu konulara Osmanlı'da tarih kitaplarında ve tedrisatta pek yer verilmediğini söyleyen Akçura, Avrupa'da yaşanan iktisadî, felsefî ve siyasî gelişmelerden öğrencilerin habersiz kalmasından yakınmaktadır. Hükümetin kötü idaresi, topluluklar arasındaki farklılıklar, iktisadi durum gibi etkenler Osmanlı'nın önünde duran en önemli sorunların başında gelmektedir (Akçura, 2016-b: 120). Bu yüzden durmadan isyanlar çıkmakta ve girilen savaşlarda yenilgiler alınmaktadır. Bunun önüne geçmek için ilmî, ictimâî, iktisadî ve maddî gücü geliştirmek gerekmektedir (Akçura, 2016-b: 122). Eğitim sosyal değişmeyi ve refahı sağlamada bir araçtır. Osmanlı toplumunun eğitim alanında soyut olarak bir problemi yok gibi görünmektedir. Sadece bireyci yapıya geçiş ve üretici-girişimci insan yetiştirecek şekilde ayarlanmış bir eğitim sistemi eksikliği var (Ergan, 2015: 515).

Türk toplumunun Batı'dan geri kalmasındaki etkenlerden biri de dünyayı anlama tarzıdır. Türk toplumları daha çok metafiziksel, destansı ve edebî olarak dünyayı anlamaya yatkındırlar. Akçura, bu anlayış tarzının iyi getirileri olduğunu vurgulamaktadır; ama bu algılayışın ancak tüm dünyada geçerli olması durumunda daha iyi bir dünya oluşturacağına inandığını belirtmektedir. Söz konusu anlayışın iyi taraflarının yanında kötü yanları da vardır. Manevi olarak bir bağlılık ve yükümlülük oluşturan bu algılayış tarzının modern dünyada özellikle iktisat ve ordu gibi alanlarda pek zayıf kaldığı görülmektedir. Bunun için Batılı devletlerin algılama biçimlerini anlamak ve ondan yararlanarak kendi düşüncemizi oluşturmak gerekmektedir (Akçura, 2012: 83). Mantıklı bir şekilde hareket etmek, para kazanmak ve ilim öğrenmek elzem bir hal almıştır. İlim ve paraya doğru ilerlemeyen toplum baskıya karşı koyma yetisini kaybetmekle yükümlüdür. Osmanlı, bu yüzden dıştan gelen engellere karşı koyamaz hale gelmiştir (Cevdet, 2008: 59). Düşünür duygusallığı değil, mantıklı kararların önemine vurgu yapmaktadır. Bu da gerekli eksiklerin ilk etapta giderilmesi anlamına gelmektedir.

Hüseyinzade Ali de medreselerde dinî ilimlerle birlikte doğa ve pozitif ilimlerin de öğretilmesi desteklemektedir. Bu sayede mezun olan yeni hocalar, İslam'ı iyi bir şekilde anlatabilirler (Azar, 2014: 426). Sonuçta dinin kendisi de doğadan hareketle birtakım gerçekler sunmaktadır. Böylece pozitif bilimlerin dine negatif bir etkisinin olmayacağı görülecektir.

Gökâlî'e göre Türk toplumunun okumuşları arasında halka özgü orijinallik bulmak zordur. Çünkü okumuş kesim eğitimini ya Tanzimat okullarında ya da Enderun'da almıştır. Eğitimlerini daha çok yabancı öğretmenler ve yabancı kaynaklardan yararlanarak alan bu kesim, doğal olarak okuduklarından etkilenmektedirler. Oysa orijinalliği halkın arasında aramak gerekmektedir. Bu orijinallik Türk kültürünün esasını teşkil eder. Buraya mimarî eserler, boyacılık, süsleme sanatı, millî

silahlar vb. dahildir. Eserler ne kadar orijinal olsa da onlar teknik itibariyle ilkel olduğu için kâmil olan bir zevki tatmin etmekten uzaktır. Bir eserin mükemmel olması için hem orijinal hem de tekniğe sahip olması gereklidir. Yani sanatkarlarımız halk sanatlarını öğrenmekle beraber, Avrupa'nın sanat dâhilerini de bilmelidir. Bizden dâhilerin çıkmamasındaki en önemli nedenlerden biri budur. Çünkü seçkin kesim halkın içinde yaşamıyor ve ondan habersiz olduğu için toplumda iki farklı yaşam, düşünme tarzı ortaya çıkıyor. O halde dehanın ilk başvurusu gereken kaynak kendi halkıdır. Kendi toplumunu iyi bir şekilde anlamalı, tanımalıdır. İkinci göreviyse evrensel değerleri ve dehaları tanımadır. Bunun için saygın kişilerin halka doğru gitmesi gerekmektedir. Saygınlar medeniyetçe geride olan halka medeniyeti götürecektir ve bunun karşılığında da kendi toplumunun orijinallikini tanıyacaklar (Gökalp, 2009: 49-50). Çünkü millet olmanın sorumluluğu budur. "Millet, dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından ortak olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan, bir topluluktur" (Gökalp, 2014: 22).

2. Mektep

"Genç Osmanlılarda devlet idaresi, hürriyet, parlamento meseleleriyle görülen bu medeniyet, Ahmed Midhat Efendi'de-belki de medeniyet kelimesinin kökü olan medinenin hatırlattığı- bir büyük şehir nişanı, elektrik, gramofon, telefon, matbaa vs. medeniyet aletleriyle, maarihin ıslabı gibi ilim ve teknik meseleleriyle ortaya çıkmaktadır" (Okay, 2008: 31)

Ahmet Midhat'a göre Avrupa'nın gelişmişliği sadece iktisadi gücüyle değil, kütüphaneleri, sanayileri, tarihi eserleriyle de kendini belli etmektedir. Osmanlı'nın Avrupa'ya yetişmesi için toplumsal olarak kalkınmak gerekmektedir. Bu yüzden toplum olarak çalışmaktan başka çare yoktur. Düşünür, iyi bir şekilde çalışmanın sonucu olarak Avrupa seviyesine ulaşmayı torunlarının bile görmesinin tartışılır olduğunu söylemektedir (Ahmet Midhat, 2015: 1001). Ahmet Midhat sürece gerçekçi yaklaşmaktadır. Çünkü bu süreçte bekleneni almak için özellikle eğitimin toplumsal olarak yaygınlaştırılması gerekmektedir. Düşünür, bunun uzun zaman diliminde gerçekleşebileceğini göz ardı etmemiş ve kısa süre zarfında gerekli sonucun alınamayacağını belirtmektedir.

Müslümanların en önemli görevlerinden biri düşmana karşı koymaktır. Düşmanlara karşı koyabilmek her zaman kuvvetli olma gereği duyan toplumun, kuvvetinin her zaman aynı kalmadığını anlaması gerekmektedir. Dünya daima geliştiği için kuvvetin zamana göre değişmesi olağandır. Musa Kazım Efendi eskiden güç belirtisinin kılıç, ok, yay olduğu fakat, sonradan değişerek top, tüfek, barut ve mavzerlerin güç belirtisindeki önemine dikkat çekmektedir. Zaten bugün bizim kuvvetli olmamız için en az rakiplerimiz gibi olmak en önemli görev olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kuvvetin elde edilmesi için gerekli olan nedir? İlk öncelik eğitimidir. Çünkü eğitim olmadan bunlar meydana gelemez. (Musa Kazım, 2011: 129). Eğitim olmayınca kuvvetin elde

edilmesi mümkün değildir. Bu yüzden herkesi eğitime teşvik etmek gerekmektedir. Elimizde toprak var, iş gücü var ama verimli çalışmak için gereken yöntemin yoksunluğunu yaşıyoruz. Hala eski yöntemlere başvurarak toprak sürüyoruz. Çünkü ziraat fennini bilmiyoruz. Ama yabancı gelip imtiyaz alarak bizim toprağımızda çalışıyor ve servet ediniyor (Musa Kazım, 2011: 132). Kısaca, ilim ve fenlerin sanayi ile birlikte gelişimi artık, kol gücü ve yiğitlik gibi birçok üstünlüğü etkisiz kılmıştır. Elimizde yegâne kudret olarak zekâ ve deha kalmıştır. Ahmed Hilmi Avrupa'nın bu yüzden dünyanın geri kalan kısmını kendi etkisi altına aldığı vurgulamaktadır. Onlarla yarışabilmek için Avrupa'yla aynı seviyeye gelmekten başka çare yoktur (Ahmed Hilmi, 2011: 72).

Bugün bilim ve fen öyle gelişmiştir ki neredeyse hayatın her alanına etki etmeyi başarmıştır. Artık iki satır yazı yazarak birtakım oyunlar icra etmek yerine, Allah'ın kaleminden çıkmış olan kâinat, bilim sayesinde idrak ediliyor. Bir zamanlar Aristoteles ve Platon felsefesi üzerine yoğunlaşmak önemli bir marifet olarak kabul görüyordu; şimdi ise kimya, tabiat, hikmete eğilim daha çok benimsenmektedir. Artık bugünkü bilim ve fennin ortaya koyduğu şeyler sadece manevi semereye neden olmakla kalmıyor, maddi olarak da misli görülmemiş semere elde edilise neden oluyor (Şemseddin Sami, 2012: 175). Memleketlerin güçlerine etki eden faktörlerden biri eğitimidir. Bu dönemde güç mektepler sayesinde oluşmaktadır. Din, dil, ırk, cins ayrımı yapılmadan bir toplumdaki fertlerin hepsine bilim öğrenmek hakkı verilmelidir. Bu süreç devlet sayesinde gerçekleştirildiğinde daha kolay ve verimli olmaktadır. Çünkü devlet gerekli ortamı sağlamak için yeterli mali desteğe sahiptir. Mektepler kolayca aşağı dereceden yukarıya yükselme olanağı sağlayan sistem üzerine inşa edilmelidir. Özellikle yüksek sınıfların plan ve programının uygulanma sürecine devletin karışmaması gerekmektedir. İlk ve orta okul ücretsiz ve herkese zorunlu olmalıdır. Ebeveynler kendi çocuklarını okula göndermedikleri zaman ceza ödemeleri gerekmektedir. Ama önceden bu gibi durumların cezaya neden olacağına dair ebeveynlere bilgi verilmelidir (Çamanzeminli, 2005: 228).

Mekteplerin açılmasının bizi de Avrupa gibi güçlü yapacağı düşünülmektedir. Fakat sadece yapı olarak kurulan yeni mekteplerin içi hâlâ aynıydı. Musa Kazım Efendi buna neden olarak hükümeti göstermektedir. Çünkü hükümetin işine gelmediği için onlar, bu mekteplerdeki eğitimi kapsamlı bir şekilde destekleme konusunda çekimser kaldılar. Bu da sadece Batı "sizde mektepler yok" demelerinin önüne geçmek amacı güdüldüğü anlamına gelmektedir. Dahilen zayıf veya içi boş bir sistem oluşturuldu. Kısaca göstermelik yapılan mekteplerin sadece dıştan görünüşü vardı. Mekteplerin açılmasına rağmen somut olarak bir sonucun elde edilmemesi buna en bariz örnektir. Çünkü biraz ilerleme olsaydı, bu hemen fark edilir ve hatta sanayi faaliyetlere de yansır (Musa Kazım, 2011: 130). Medreselerin yerine mekteplerin tercih edilmesiyle eğitimde beklenen yenilik gerçekleşmedi. Memmedguluzade'ye göre eğitim için bizden ileride olan devletlerin özellikle eğitim

politikalarını taklit etmemiz gerekmektedir. Karşımızda iki yol vardır. Bunlardan biri kendimizi medeni olarak görmeye devam etmek ve Batılı toplumların özellikle eğitimde yaptıklarını görmezden gelmektir. Diğeriyse onlar gibi gelişmektir. Bunun da yolu eğitimden geçmektedir (Məmmədquluzadə, 2004: 73). Bu bir anlamda varoluşu sürdürmenin de gereklerinden biridir.

Namık Kemal'e göre eğitim sayesinde bugün Avrupa her alanda dünyanın geri kalanını geçmeyi başarmış ve kendini örnek olarak diğer devletlere göstermektedir. Bizim iğne iplikten, silaha, teknoloji ve yönetim tarzına kadar hayretle izlediğimiz Avrupa'nın ileri gitmesinin temelinde hiç kuşkusuz mektep ve geliştirilen eğitim sistemi gelmektedir (Namık Kemal, 2012: 171). Hasan Bey Zerdabi'ye göre Müslümanlar eğitimin ne kadar önemli olduğunu anlamazlarsa, diğer milletler tarafından boyunduruk altında kalmaya mahkûm olacaklar. (Ələkbərov, 2012: 240). Bunun için de eğitime olan eğilim yaygınlaşması gerekmektedir. Diğer türlü sömürgeye dönüşme ihtimali vardır.

Yaşamak isteyen toplum için olmazsa olmazların başında eğitim gelmektedir. Dünya, din, ahiret hepsinin yolu hiç kuşkusuz eğitimden geçmektedir. Hem bu dünya hem de diğer dünya için eğitim çok önemlidir. Kur'an'ı anlamanın yolu yine eğitime bağlıdır. Mehmet Akif'e göre eğer Kur'an Avrupa devletlerinin elinde olsaydı, onlar şimdiye kadar bütün dünyayı Müslüman yaparlardı. Müslümanlar kendilerine örnek olarak Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi görmektedir. Son dönemlerde Müslümanlar arasından en azından diğer ashab-ı kiram gibi biri bile yetişmedi. İşte bunun nedeni eğitimle ilgilidir. İslam dini eğitimi ümmete emretmektedir. Çocuklara ilk önce İslam terbiyesi verilmeli, sonra ulum ve fünun öğretilmelidir. Burada hiç kuşkusuz ebeveynlere de sorumluluk düşmektedir. Çünkü onlar çocuğu yönlendirdiği için, terbiyeli olmalarına ihtiyaç vardır (Mehmet Akif, 2011: 429). Mehmet Akif hem çocuk hem de ebeveynlere yaptığı vurgu bir anlamda eğitimin gerekli ve sürekliliğini göstermektedir. Sadece birkaç neslin eğitime eğilimi değil söz konusu eğilim ve isteğin sürekliliği önemlidir.

Türk topraklarında açılan yabancı mektepler sadece eğitim sistemiyle değil, aynı zamanda yapısı ve temizliği ile de Müslüman mekteplerinden öndedir. Özellikle vilayetlerde bu durum daha çok kendini belli etmektedir. Akçura vilayetlerdeki eğitimde üstünlüğün diğer devletlerin eline geçtiğini söylemektedir. Düşünür Suriye ve Filistin'de bulunurken bunun şahidi olduğunu belirtmektedir. Beyrut'taki okullarda eğitim gören Müslümanla diğer milletlerin karşılaştırmasını yaparak Batı usulü okulların çok temiz ve geniş olduğuna dikkat çekmiştir. Yabancı okulların birçoğu diğer devletlerden sağlanan para sayesinde yapılmıştı. Okullar külliyeyi andırmakta, büyük ve geniş odalara sahipti. Bu mekteplerde sadece bilim değil aynı zamanda din dersleri de verilmekteydi (Akçura, 2016-a: 33). Bu sayede yabancı devletler kendi kültürlerini yaymak ve oradaki halkı kendi taraflarına çekmek için birbiriyle yarışmaktaydılar. Farklı milletleri olan devletler için bu gibi etkilerin önüne geçmesi gerekmektedir. Aksi halde toplumsal parçalanmalar kaçınılmaz

olur. Bunun için de söz konusu yabancı mekteplere alternatiflerin yapılması ve yeni sistemin benimsenmesi gerekmektedir.

Sonuç

Dönemin düşünürlerine göre mevcut eğitim sistemi ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalmıştır. Söz konusu eksikliği gidermek için Batı tarzında mekteplerin açılmasının gerekliliği kabul görmektedir. Ama benimsenen yeni sistem toplum için bekleneni verememektedir. Çünkü bu sistemle birlikte bir anlamda kendi kültürüne yabancı olan kesimin yetişmesi gerçekleşmektedir. Dönemin düşünürleri bu sorunun üstesinden gelmek için yeni eğitim sisteminde milliliğe de yer verilmesi gerektiğini benimsemektedirler. Bu sayede yetişmekte olan kesim kendi toplumunu tanıma olanağına sahip olacak ve topluma dair kararlarda daha verimli çalışabilecektir. Düşünürlerin ihtiyaç duydukları yeni eğitim sistemi, doğru bir karar olarak kabul edilse de onların bu konuyla ilgili kapsamlı çalışmalarına pek de rastlanmamaktadır. Sadece Batı'da gördükleri ve edindikleri bilgiler sayesinde bu ihtiyacın varlığını benimsemişler gibi bir görünüm sunmaktadırlar. Muhtemelen Batı eğitim sisteminin tarihsel oluşum süreçlerini tam olarak bilmemeleri, dönüşümün gerçekleştirilmesinde yetersizliğe etki eden nedenlerden olmuştur.

Medrese sisteminin yetersiz kalmasıyla açılan yeni mektepler ihtiyacı karşılayamamış ve bu sorunu gidermek için Batı okulları örnek olarak benimsenmiştir. Batı okulları örnek olarak kabul edilse de oradaki gibi olanakların öğrencilere sağlanamaması sorunu da kendini belli etmiştir. Bu görüşte olan düşünürlere göre, dönüşüm için adımlar atılsa bile eski sistem hala kendi etkisini sürdürmektedir. Bunun en önemli nedenlerinin başında eğitilmiş olmanın tam olarak ne olduğunun anlaşılabilmesidir. Gereken binaların tahsisi, bir iki hocanın getirilmesiyle okulun da değişeceği sanılmıştı. Oysa bundan sonra kontrol edilmeyen ve yine eski düzene dönen bir sistem söz konusuydu. Bir anlamda dönemin düşünürleri açılmış yeni mekteplerin eksik yanlarını ortaya koymada başarılı olmuşlardır denebilir. Düşünürler mekteplerin gerekliliği üzerine görüş bildirseler de bu mekteplerin açılmasının nasıl gerçekleştirilmesi konusunda yetersiz kalmışlardır. Söz konusu dönemde Türk toplumu için açık bir şekilde ideal mektep kurgusunun yapılamaması bir anlamda bu yetersizliği tetiklemeğe devam etmiştir. İdeal mektep kurgusunun olmaması eksikliklerin giderilmesinde yararlı olmaktadır. Özellikle çeşitli kurgular sorun veya sorunların derinine inilmesine ve gereken alternatifli çözümlerin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Ama genel olarak değerlendirildiğinde düşünürlerin eğitim sistemindeki sorunları görmesi ve onun giderilmesi için birtakım görüşler belirtmesi olumluluğu yansıtmaktadır. Bu en azından düşünürlerin sorunlara dair farkındalığının en önemli göstergesidir. Dönüşümde yaşanan sorunlara vurgu yapılması sonraki nesillere bir mesaj olarak da değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (2013). *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*. (Haz.: E. Ertan-U. Özcan). İstanbul: Doğu kitabevi.
- Ağaoğlu, A. (2014). *Serbest İnsanlar Ülkesinde*. (Haz.: A. Akan) İstanbul: Gram yayınları.
- Ahmet M. (2004). *Üss-i İnkılap (2): II Abdülhamid Han'ın Cülusundan Birinci Seneye Kadar*. (Haz.: T.G. Seratlı). İstanbul: Selis yayınları.
- Ahmet M. (2015). *Avrupa'da Bir Cevlan*. (Haz.: N. A. Pala). İstanbul: Dergâh yayınları.
- Akçura, Y. (2012). *Aydınlarla Düşen Vazife*. (Sad.: K. Güran). İstanbul: Kaynak yayınları.
- Akçura, Y. (2016-a). *Suriye ve Filistin Mektupları*. (Haz. İ. Türkoğlu). İstanbul: Ötüken yayınları.
- Akçura, Y. (2016-b). *Şark Meselesine Dair*. (Haz.: E. Kılınç). İstanbul: Ötüken yayınları.
- Azər, T. (2014). *Əli Bəy Hüseynzadə: həyatı, mübarizəsi, yaradıcılığı, şəərəsi*. Bakı: Letterpress.
- Cevdet, A. (2008). *İctihad'ın İctibadı*. (Haz. M. Gündüz). Ankara: Lotus yayınları.
- Çəmənzəminli, Y.V. (2005). *Əsərləri III*. (Haz.T. Hüseyinoğlu). Bakı: Avrasiya Press.
- Ergan, G.N. (2015). Prens Sabahaddin. *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siyasi, İdari ve Sosyal Düşünce Temsilcileri Cilt 1*. (Haz.Bolay H. Süleyman). Ankara: Nobel yayınları.
- Erişilgil, E.M. (2007). *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*. (Haz.: A. Kazancıgil-C. Alpar). Ankara: Nobel yayınları.
- Ersoy Mehmet Akif. (2011). Süleymaniye Kürsüsünde. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Kişiler ve Metinler I*. (Haz.: İ. Kara). İstanbul: Dergah yayınları.
- Ələkbərov, F. (2012). *Milli İdeologiya Probleminə Tarixi-Fəlsəfi Baxış I*. Bakı: YYSQ.
- Gökalp, Z. (2009). *Küçük Mecmua-I*. (Çeviriyazı: Ş. Filiz). Antalya: YARHM yayınları.
- Gökalp, Z. (2014) *Türkçülüğün Esasları*. (Haz. M. Kartal). İstanbul: Anonim yayınları.
- Məmmədquluzadə, C. (2004). *Əsərləri: Felyetonlar və Məqalələr III*. (Haz.: İ. Həbibbəyli). Bakı: Öndər nəşriyat.
- Namık Kemal. (2012). Maarife Dair Bir Makale. (Çev.: N. Yılmaz). *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*. (Haz.: İ. Kara). İstanbul: Dergâh yayınları.
- Okay, O. (2008). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*. İstanbul: Dergâh yayınları.
- Şehbenderzade Ahmed Hilmi. (2011). İslahat ve İstikbal. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Kişiler ve Metinler I*. (Haz.: İ. Kara). İstanbul: Dergâh yayınları.
- Şemseddin Sami. (2012). Semerat'ı İlim. (Çev.: Z. Süslü). *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*. (Haz.: İ. Kara). İstanbul: Dergâh yayınları.
- Şeyhülislam Musa Kazım. (2011). Kuvvet Hazırlamak: İlim ve Mektepler. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Kişiler ve Metinler I*. (Haz.: İ. Kara). İstanbul: Dergâh yayınları.
- Uçar, U. (2009). *Şehbenderade Filibeli Ahmed Hilmi'de Türklük Tasavvuru*. İstanbul: Ötüken yayınları.